

АРХИТЕКТУРА МОДЕРНЕ У ФУНКЦИЈИ ПРОМОЦИЈЕ БЕОГРАДА

Жељка Манић, Вера Бацковић

Филозофски факултет Универзитета у Београду
рад примљен: септембар 2010., рад прихваћен: новембар 2010.

ARCHITECTURE OF MODERNA AND ITS FUNCTION IN PROMOTION OF BELGRADE

Апстракт

У овом раду истиче се значај брендирања града за савремени развој. Анализира се улога архитектуре модерне у стварању препознатљивог изгледа Београда. У првом делу рада разматрају се карактеристике модернизма и његове специфичности у Београду са посебним освртом на Нови Београд, а након тога, у другом делу рада извршена је анализа докумената који треба да усмеравају будући развој града.

Кључне речи: архитектура, модернизам, Београд, препознатљив изглед, Нови Београд

Abstract

This paper emphasizes the importance of city branding for its development. We analyze the role of architecture of Moderna in creating the image of Belgrade. The first part of the paper points out the characteristics of Modernism and its specific traits in Belgrade. More attention has been payed to planning and construction of New Belgrade during the socialist period, because at that time Modernism was dominant. Afterwards, we analyze the documents which should direct future development of the city.

Key words: architecture, modernism, Belgrade, image, New Belgrade

Увод

Функционисање глобалне економије појачало је конкуренцију међу градовима. Истовремено, поред сложене и делимично стандардизоване економске, технолошке и културне основе, сваки урбани ентитет (чвориште или регион) тежи истицању своје посебности, издвајању од конкуренције и подизању атрактивности (Ступар, Ђукић, 2009: 4). Град треба да истакне своје специфичности и „представи” се као посебан. Једнако као што добар бренд продаје другу робу,

и градови се морају брендирати да би се успешно продали на тржишту капиталних инвестиција, пословног простора, туризма, забаве, резиденцијалних погодности (Петровић, 2009: 91). Иако је овај тренд најизраженији у светским градовима, и остали градови су под утицајем поменутих процеса, и такмиче се са градовима свог ранга. Имиџ града постаје толико значајан да се урбано планирање помиче ка рекламирању (Зукин, 1995., према Петровић, 2009: 91).

Архитектура има незаменљиву улогу у конструисању особеног изгледа града јер представља симбол препознавања града који се различитим стратегијама промовише. У економској сфери, сам пројекат изградње значајна је инвестиција јер врло често обнавља руиниране делове града.

У раду се анализира потенцијал архитектуре модерне у креирању и промоцији особеног изгледа Београда, као једна од његових карактеристика. Указује се на могући допринос ове архитектуре у остваривању „препознатљивости” града која је неопходна за савремени развој. Пошто је модернизам доминантно био присутан током социјалистичког развоја Београда, посебно Новог Београда, акценат је на том времену и простору.

Модернизам као концептуални модел социо-просторног развоја

Модернизам као архитектонски концепт био је доминантан у прве две деценије након Другог светског рата, када почиње његова критика у САД и Европи. У капиталистичким градовима почиње интензивнија стамбена градња социјалних станова, омогућена применом префабрикације, намењених првенствено припадницима радничке класе, односно становништву које није било у могућности да на тржишту себи обезбеди стан.

Под утицајем модернизма одвија се и планирање градова у социјалистичким земљама ради превазилажења негативних последица развоја капиталистичког града. Заједничку црту модернизма и концепта социјалистичког града представља истицање ационалних и неисторијских елемента у простору, које прати промовисање нових социјалистичких симбола.

Модернизам се у капиталистичком граду, иако постоје примери јавних зграда, првенствено јављао у сектору социјалног становања. У социјалистичком граду изграђени станови најчешће су додељивани повлашћеним друштвеним слојевима—припадницима елите и стручњацима, а у Београду модернизам је био у функцији стварања препознатљивог центра нове државе, али је због пораста броја становника и стамбене оскудице био и у функцији решавања стамбених проблема.

Модернистички принципи вредности и лепоте манифестују се кроз корисност објеката. Друга карактеристика модерне архитектуре била је интернационалност па националне и локалне особености нису узимане у обзир приликом пројектовања и грађења нових објеката. Једна од последица модернизма је пуристички стил, стога реализовани објекти - стамбени објекти, управне зграде, институти или галеријски простори - подсећају на болнице.

Специфичности модернизма у Београду

У Београду је 1928. год. основана Група архитеката модерног правца која је деловала до 1934. године. Њу су чинили: М. Злоковић, Ј. Дубови, Б. Којић и Д. Бабић. У преношењу и популарисању авангардних, модерних идеја на српско културно тло, ова архитектонска организована група одиграла је пресудну улогу (Милашиновић Марић, 2001: 45). Пројектовали су куће и објекте у стилу модерне архитектуре: куће равних кровова, застакљених степеништа или белих зидова са фенетрацијом. Њихова дела интернационализују и дебалканизују предратни Београд (Благојевић, 2004.).

Контекст у коме се наша архитектура након Другог светског рата у Југославији посве је другачији од предратног. Подруштвљавање свих области стваралаштва у новој, социјалистичкој Југославији је већ од ослобођења захватило и домен архитектуре (Кадјевић, 1997: 211). Развој урбанизма био је у складу са концептом планске привреде и обновом земље.

На стилском плану, када је реч о архитектури стамбених и административних зграда, до почетка педесетих година XX века преовлађује модернистички концепт, преживео из позног међуратног периода. Кроз целокупну историју монументална архитектура је коришћена да исказе вредности доминирајућих идеологија и групација и као инструмент државне пропаганде (Перовић, 2003: 148). Примери модернистичке архитектуре су зграда ПРИЗАД-а (1939.) Б. Несторовића, зграда Министарства грађевине (1942.) Г. Тодића, данас зграда ТАЊУГ-а, Дечија клиника у Тиршовој (1940.) М. Злоковића, Државна штампарија (1940.), данас БИГЗ (Сл. 1), и хотел Метропол (1953) Д. Брашована, Дом синдиката (1952.) Б. Петричића и Генералштаб (1963.) Н. Добровића.

Сл. 1

БИГЗ, Д. Брашован / 1940.

(аутор фотографије Р. Рашковић)

Fig. 1

BIGZ, D. Brašovan / 1940.

(photo by R. Rašković)

Специфичности развоја Новог Београда током социјалистичког периода

Иако је модернизам у архитектонској пракси био присутан и пре Другог светског рата када се јавила идеја трансформације Београда по угледу на европске метрополе, пуну афирмацију доживљава тек у пројектима за изградњу Новог Београда. У социјалистичком друштву, укидање приватне својине и тржишних односа омогућило је држави концентрацију средстава и њихово усмеравање према идентификованим приоритетима. На тај начин могућа је била планска изградња новог града који је одређен да постане политички центар ФНРЈ.

Крајем 1945. године основан је Урбанистички институт на челу са Н. Добровићем. У тим првим послератним годинама за његово име ће се везивати урбанистички развој Београда у целини, посебно Новог Београда, као и покретачки напори урбанизације у Србији, али и у Југославији (Вукотић Лазар, 2002: 62). Добровићеви најзначајнији планови у вези са Новим Београдом су *Скица регулације Београда на левој обали Саве* (1946.) и *Руководне идеје за пројектовање Новог Београда* (1946.). Од планова је остало веома мало у данашњем изгледу Новог Београда, а један од разлога је и слабљење Добровићевог утицаја 1948. године. У то време изградња Новог Београда је обустављена и настављена 1956. године када је и основана Дирекција за изградњу Новог Београда. У развоју Новог Београда могуће је идентификовати две

концепције: управљачки град (чија је концепција садржана у наведеним радовима Н. Добровића)- планирани пројекат, и град становања - реализовани пројекат (Благојевић, 2007.). У изградњи Новог Београда недвосмислено се уочава идеја конкурисања градовима капиталистичких држава која се односи на плански развој и монументалност значајних објеката. Нереализација планираних пројеката првенствено је последица недостатка финансијских средстава јер је приоритет државе био индустријски развој и решавање стамбене кризе па су реализовани само најважнији државни и партијски објекти.

Урбанистичко решење Новог Београда прошло је кроз више фаза. Прву фазу представља *Скица регулације Београда на левој обали Саве*. Овај пројекат био је урбанистичка основа за расписивање конкурса за идејна решења зграда ЦК КПЈ, Председништва владе ФНРЈ и репрезентативног хотела. Наведени конкурси представљају почетак друге фазе а обухватају и предлоге за урбанистичко решење, као пратеће делове архитектонских решења објеката који су главни задатак. Ови конкурси су први званични и јавни иступи с концепцијом изградње Новог Београда. Зграде ЦК КПЈ и Председништва владе ФНРЈ (Сл. 2) требало је да буду спој монументалности и функционалности¹.

Сл. 2

Некадашње Председништво владе ФНРЈ, данас Палата Србије, А. Урлих, В. Поточњак, З. Најман и Д. Перак / 1961. (аутор фотографије Р. Рашковић)

Fig. 2

Former Palace of the Federation, today Palace of Serbia, A. Urluh, V. Potočnjak, Z. Najman i D. Perak / 1961. (photo by R. Rašković)

1 У општем услову конкурса за зграде ЦК КПЈ и Председништва владе ФНРЈ стоји између осталог и следеће: „У пластичној урбанистичкој композицији Новог Београда зграда Централног комитета КПЈ је доминантан објекат. Она то треба да постигне: својом висином (да достигне коту 120 м), односом маса и монументалном обрадом. Зграда треба да буде израз стваралачке снаге, моћан симбол комунистичке партије, руководиоца народа Југославије у борби за стварање Федеративне Народне Републике Југославије, у борби за економско и културно уздизање народа Југославије“ (Стојановић, 1974: 216).

Градња на Новом Београду није замрла са престанком радних акција. Уместо ручно зиданих зграда од цигле, какви су били први павиљони у Тошином бунару, високи солитери грађени су савременим монтажним системом, са елементима преднапрегнутог бетона (Кнежевић, Апостоловски, 1998.). Период интензивне стамбене изградње почиње након усвајања Генералног урбанистичког плана Новог Београда 1958. године. У складу са планом реализовани су тзв. експериментални блокови 1 и 2 (1959-1963.), и тада почиње пракса коришћења префабрицијске и типизација зграда и станова. У блоковима 1 и 2 изграђено је пет типова стамбених објеката, кула (солитер са 13 спратова) и зграда, са 10 типова станова. У склопу блокова изграђен је и центар месне заједнице Фонтана (1963-1967.). Супротност архитектонском концепту старог града представљају Шест каплара (1965.), (Сл. 3), у блоку 21, и солитер ЦК, који и визуелно својом висином означавају нови град. Мада је *План централне зоне Новог Београда* (1960.) задржао идеју стварања централне зоне преко пута СИВ-а, у блоковима 26, 25 и 24, коју би чинила три трга: свечани манифестациони (испред СИВ-а), централни трг и трг испред железничке станице и 12 пословних кула, никада није отпочела њена реализација. Идеја је коначно напуштена 1989. године расписивањем конкурса за урбанистичко решење блока 24 и почетком изградње спортске хале у блоку 25.

Савремени развој Београда

Развој Београда не може се разумети без анализе процеса постсоцијалистичке трансформације Србије, у оквиру ког се разликују два периода. Први период почиње 1989. године и траје до 2000. године, када је покренут процес трансформације друштва (више о томе у Лазић, 2005.). Тек у другом периоду приступило се постепеном планирању урбаног развоја па су формулисана следећа документа: *Генерални план Београда до 2021. године* (ГПБ), усвојен 2003. године, *Стратешки план општине Нови Београд* (2006.) и *Стратегија развоја града Београда* (СРГБ), усвојена тек 2008. године.

Примарни циљ ових докумената је економски развој, првенствено усмерен ка терцијарним и кварталним делатностима које су у основи трансформације града у центар услуга, образовања, саобраћаја и туризма. Саобраћајној инфраструктури, која је база економског развоја и предуслов за бољу „повезаност“ града, посвећена је значајна пажња. Такође, препознат је значај креирања и промоције идентитета града помоћу архитектуре и културних и спортских догађаја. Усмеравање развоја града у функцији је достизања више позиције у европској урбаној хијерархији, како би се вратио значај Београда на Балкану.

Сл. 3

Шест каплара, Л. Кабиљо / 1965. аутор фотографије Р. Рашковић
Fig. 3
Šest kaplara, L. Kabiljo / 1965.
photo by R. Rašković

Сл. 4

Реконструисана Палата Ушће / 2005. аутор фотографије Бранко Јовановић
Fig. 4
Reconstructed Ušće Palace / 2005.
photo by Branko Jovanović

У ГПБ као један од општих урбанистичких циљева града постулира се враћање принципима урбанизма као циљној делатности насупрот хаотичном развоју града. У складу са тим истичу се предности развоја Новог Београда током социјалистичког периода: израда планова, реализација стамбених блокова и осталих садржаја у складу са њима, расписивање јавних конкурса за архитектонско-урбанистичка решења.

Препознат је значај конституисања и промовисања идентитета града за привредни развој, нарочито за туризам. За унапређење идентитета града неопходна је интегрална заштита градитељског наслеђа, афирмација јавних простора и амбијенталних целина, истицање и чување квалитетних визура и силуета града (ГПБ: 30). Као једна од „урбаних икона“ идентификован је Нови Београд са својом архитектуром модерне, који се до сада недовољно истицао а чијој промоцији ће више пажње бити посвећено у будућности. Један од циљева *Стратегије* је афирмација Новог Београда као јединственог града у Европи, изграђеног у целини у стилу модернизма.

Закључна разматрања

Нови Београд као пројекат социјалистичког доба конципиран је и реализован на принципима модерне, али због својих карактеристика у постсоцијалистичком периоду постаје средишњи простор трансформације на ком се најинтензивније манифестује прелаз из социјалистичког у капиталистички град и утицај „укључивања“ у глобалну економију. Промене у доминантном архитектонском изразу прате процес мењања друштва. Последично, Нови Београд представља место сусретања архитектуре модерне са значајним објектима постиндустријске економије – банкама, фирмама које пружају пословне услуге и шопинг центрима. Нови Београд представља јединствен простор у коме се модернизам тако јасно преплиће са симболима постиндустријског друштва.

Политички урбани актери препознали су потенцијал архитектуре модерне што је предуслов за њену даљу промоцију. Посебно се издваја првобитни Нови Београд (први изграђени стамбени блокови, Студентски град, новоизграђени блокови Ретензија, блок 33, центар Фонтана и Четврти рејонски центар), као релативно функционално заокружен јер стамбену функцију прате остали услужни садржаји. Предвиђена је ревитализација изграђених стамбених блокова у складу са архитектуром модерне и правилима ГПБ. Издвојен је Блок 1 који представља целину епохе модерне у режиму потпуне заштите (ГПБ: 222).

У подручја опште обнове према ГПБ уврштена је централна зона Новог Београда (блокови 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29 и 30), простор старог аеродрома Београда из 1927. године и простор Старог сајмишта. Према критеријумима опште и посебне вредности дела, идентификовани су објекти и вредне урбанистичко-архитектонске целине модерне архитектуре. На Новом Београду, према тим критеријумима, издвојени су следећи објекти и блокови чијој ревитализацији, или градњи нових објеката у оквиру постојећих блокова, треба да

претходи расписивање јавних конкурса за идејна решења:

- Старо сајмиште, у коме треба да се афирмише меморија места, ревитализују постојећи објекти и изграде нови;
- Централна зона Новог Београда, у којој треба да се очува и унапређује архитектура модерне;
- Блок 16, Палата Ушће (бивша зграда ЦК, која је знатно оштећена током НАТО бомбардовања 1999. године), уз очување карактера блока са реперним објектом, дозвољена је изградња новог истоветног објекта (Сл. 4);
- Улица Јурија Гагарина, чији даљи развој треба да буде у складу са карактеристикама градског булевару;
- Блокови 44, 45 и 70 су стамбени блокови у којима треба унапредити пратеће садржаје, уз очување реализованог урбанистичко-архитектонског концепта;
- Средишњи појас блокова 61-64 у коме ће се лоцирати парк са јавним садржајима (ГПБ: 154).

Литература

- Благојевић, Љ. (2004.), *Модерна архитектура у Београду: између нове епохе и Црне Траве, Време 684*;
- Благојевић, Љ. (2007.), *Нови Београд: оспорени модернизам, Београд, Завод за уџбенике*;
- Вукотић Лазар, М. (2002.), *Београдско раздобље архитектуре Николе Добровића (1945-1967)*, Београд, Плато
- Генерални план Београда 2021* (2003.), *Службени гласник Републике Србије*, бр. 47/2003;
- Лазич, М. (2005.), *Промене и отпори*, Београд, Филип Фишњић;
- Кадјевић, А. (1997.), *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд, Грађевинска књига;
- Милашиновић Марић, Д. (2001.), *Архитекта Јан Дубови, Београд, Задужбина Андрејевић*
- Кнежевић, Г, Апостоловски, А. (1998.), *Урбанистички Дизниленд, Политика*, 13. април, Београд;
- Перовић, М. Р. (2003.), *Српска архитектура XX века: од историцизма до другог модернизма*, Београд, Архитектонски факултет;
- Петровић, М. (2009.), *Трансформација градова: ка деполитизацији урбаног питања*, Београд, ИСИФФ;
- Стојановић, Б. (1974.), *Историја Новог Београда (I део)*, у: Стаменковић, Ј. (ур.), *Годишњак града Београда*, књига XXI, Београд, Музеј града Београда;
- Стратегија развоја Београда*, (2008.);
- Стратешки план општине Нови Београд*, (2006.);
- Ступар, А, Ђукић, А. (2009.), *Урбани менаџмент: од теорије до праксе, од визије до реализације, Архитектура и урбанизам 27*, 3-7;